2. Euroopa inimõiguste konventsioon ja selle praktika

1950. aastal Roomas allkirjastatud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (EIÕK) inspireeris koostama 1948. aastal ÜRO Peaassambleel vastuvõetud inimõiguste ülddeklaratsioon, millele EIÕK preambulis ka viidatakse. Mõlemad rahvusvahelised dokumendid paigutusid teise maailmasõja järgsesse konteksti, mil oli peamine eesmärk igaveseks vältida hiljutisi sõjakoledusi ja inimõiguste ulatuslikke rikkumisi. Arvestades neid prioriteete, on mõistetav, miks ei sisalda EIÕK otseselt keskkonnaga seotud õigusi. Hilisemate aastakümnete vältel on keskkonnaga seotud huvide kaitse jõudnud ometigi mitme EIÕK-ga kaitstud õiguse kaitsealasse. Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) praktika EIÕK tõlgendamisel ja sisustamisel on seda tugevasti toetanud.

EIÕK sisustamise kaudu on kujunenud üsna mahukas Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika, mis on vaieldamatult mõjutanud paljude Euroopa Nõukogu liikmesriikide elanike arusaamu. Nii EIÕK kui ka Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika on ilmselt kujundanud ühtlasi ootusi sellele, kuidas tuleb keskkonda ja inimõigusi kaitsta. Euroopa Inimõiguste Kohtu kujundav roll on päevakorral ka praegusel ajal, kui pidevalt muutuv ühiskond ja keskkond asetab kohtu ette küsimusi uute vaatenurkade alt. Viimase aja näide on kliimamuutuste vastu võitlemise eesmärgil esitatud kaebused, mille puhul peab Euroopa Inimõiguste Kohus märkima edasiseks maha inimõiguse piirjooned seoses kliimaküsimustega.

Kuna Euroopa Inimõiguste Kohus lahendab konkreetseid kohtuasju, on ootuspärane, et ka keskkonda puudutavast praktikast nähtub, et rikkumise künnis määratakse kindla kaasuse juhtumi asjaolusid arvestades. Samuti tuleb Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikat uurides ja rakendades silmas pidada, et EIÕK raames ei ole universaalseid materiaalõiguslikke keskkonnakaitse norme. Liikmesriigid ja nende ühiskonnad on piisavalt erinevad, et oleks võimalik kehtestada väga täpseid piirväärtusi või norme.

Euroopa Inimõiguste Kohus aktsepteerib rahvusvahelise kohtuna teatud piires subsidiaarsuse põhimõttest lähtudes ka EIÕK puhul liikmesriikide kaalutlusruumi (*margin of appreciation*) konkreetsete asjaolude hindamisel. Kaalutlusõiguse doktriin on ühtlasi ära märgitud EIÕK preambulis. Tõsi, selline lähenemine on toonud kaasa ka piisavalt palju kriitikat ja arutelu selle üle, kas Euroopa Inimõiguste Kohus on seeläbi loonud endale võimaluse hoiduda keerukate küsimuste sisulisest lahendamisest.1

Igal juhul tuleb kohtupraktikat uurides eelnevat silmas pidada: kohtulahendi üht või teist järeldust ei saa reservatsioonideta üle kanda olukordadele, mille asjaolud võivad olla väga erinevad. Lisaks võib olla erinev see, kuidas riigid riigisiseseid nõudeid jõustavad. Mõistagi ei ole reeglite rikkumine välistatud üheski ühiskonnas, ent tuleks hoiduda sellest, et iga norme ületavat tegevust nimetatakse kergekäeliselt inimõiguste rikkumiseks – nii devalveeritakse inimõiguste kaitse tähendust.

Kõik inimtegevusest tekkivad häiringud ei puuduta nimelt inimõigusi. Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikast nähtub valdavalt, et inimõiguste kaudu pakub EIÕK keskkonda puudutavate rikkumiste eest kaitset juhul, kui reeglite eiramine ja tagajärg inimese õigustele on olnud võrdlemisi ränk ning eri huvide ja eesmärkide vahel pole ilmselgelt püütud leida mõistlikku tasakaalu. Selliselt annab Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika siiski üldise suuna selleks, et mõista, kuidas toimivad inimõigused keskkonna kaitsmisel ning keskkonna kaudu avalduvate mõjude vältimisel ja vähendamisel.

Euroopa Inimõiguste Kohus on möönnud, et EIÕK-s ei ole sõnaselgelt kirjas õigust puhtale ja häirimatule keskkonnale.2 Seega ei ole õigust puhtale keskkonnale *per se* tunnustatud.3 Kuna kohus on keskkonnakaitsega tegelenud inimõiguste kaitse kaudu, siis on käsitus olnud olemuslikult seni inimkeskne, mitte keskkonna kui sellise kaitsest lähtuv.4

Kohtupraktikas on üldjoontes eristatavad neli eraldi EIÕK-s sätestatud inimõiguste kategooriat, mis seostuvad keskkonnaga. Need on õigus elule (art 2), era- ja perekonnaelu puutumatus (art 8), omandi kaitse (protokolli nr 1 art 1) ning keskkonnaga seotud teave, osalemine otsusetegemises ja juurdepääs õigusemõistmisele (art-d 6 ja 10). Seni on Euroopa Inimõiguste Kohus jäänud keskkonnaga seotud kaebusi lahendades eeskätt nende EIÕK artiklite juurde.

Järgnevalt anname lühikese ülevaate Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikast, keskendudes põhiliselt küsimustele, mis on kerkinud või kerkivad ka Eestis. Eesmärk on anda lugejale ülevaade sellest, mis võiks olla talle abiks, kui ta soovib leida huvipakkuva teemaga seotud kohtuasju. Nende lähem analüüs siinsesse sissejuhatavasse ülevaatesse ei mahu. Üksikasjalikumat teavet leiab lugeja, kui tutvub inimõigusi puudutava teaduskirjandusega ja mõistagi Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika endaga. Alltoodust on Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika üldised suunad keskkonnaküsimustes siiski jälgitavad.

2.1. Õigus elule

EIÕK artikli 2 lõikes 1 on kinnitatud, et igaühe õigust elule kaitstakse seadusega. Artikli 2 sõnastuses vahetu seos keskkonnaga puudub. Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas on sellegipoolest juhtumeid, mil kohus ei ole näinud riigil mitte üksnes elu võtmisest hoidumise kohustust, vaid ka tegutsemiskohustust, et vältida ohtu elule. Kohus on leidnud, et artiklist 2 tuleneb, et kui riik lubab või talub mingit keskkonnale ohtlikku tegevust, mis võib ühtlasi ohustada inimelusid, siis võib olla tegu artikli 2 rikkumisega.

Õigust elule on rikutud, kui riik ei ole täitnud oma kohustusi, mille kaudu oleks olnud võimalik ohtliku tegevusega seotud õnnetust vältida.[5] Rikkumisega võib olla tegu siis, kui riik on ohust teadlik, kuid sellele vaatamata tegevusetu nii õigusloomes, järelevalves kui ka halduslike abinõude puhul. Riigil on teatud kohustused ka seoses võimalike looduskatastroofide ja nende ärahoidmisega.[6] Samuti tuleb riigil anda ohtlike tegevuste kohta inimestele piisavalt teavet selleks, et neil oleks võimalik hinnata riske ja võtta ennetavaid meetmeid. See kohustus on riigil sõltumata sellest, kas tavaliselt korraldab seda valdkonda riik ise või mõni muu isik.

2.2. Era- ja perekonnaelu puutumatus

EIÕK artikli 8 lõikes 1 on sätestatud, et igaühel on õigus sellele, et tema era- ja perekonnaelu ja kodu ning sõnumisaladust austatakse. Lõikes 2 on lisatud, et ametivõimud ei sekku selle õiguse kasutamisse muidu kui kooskõlas seadusega ning juhul, kui see on demokraatlikus ühiskonnas vajalik riigi julgeoleku, ühiskondliku turvalisuse või riigi majandusliku heaolu huvides, korratuse või kuriteo ärahoidmiseks, tervise või kõlbluse või kaasinimeste õiguste ja vabaduste kaitseks.

Euroopa Inimõiguste Kohus on mitmel korral märkinud, et artikli 8 kaks lõiget on kaalutlusruumi silmas pidades sarnased ja üldjuhul ei ole vaja otsustada, kumma

alusel juhtum lahendatakse või kumba lõiget on rikutud.[7] Asjaomane riik püüab mõistagi näidata, et isegi kui kuidagi võiks möönda lõike 1 alusel rikkumist, siis on see lõike 2 alusel põhjendatav (nt mõne avaliku huvi kaitse vajadusega). Nii tuleb sageli kaaluda vastassuunalisi huve ja hinnata nende kaalukust.

Perekonnaelu puutumatuse kaitse üks esimesi lahendeid seoses keskkonnakaitsega (ja ilmselt tuntuim lahend) puudutab inimese heaolu ja enda kodus segamatult olemist rikkuvat saastust. Kui keskkonna kaudu leviv saastus häirib oluliselt kodus olemist ning riik ei ole suutnud erinevaid huve ja vajadusi mõistlikult tasakaalustada, siis võib see rikkuda era- ja perekonnaelu puutumatust ning seetõttu olla käsitatav artikli 8 rikkumisena, leidis Euroopa Inimõiguste Kohus Lopez Ostra *vs*. Hispaania kaasuses.[8]

Kohus on oma hilisemas praktikas mitmel korral leidnud, et kui riik ei ole suutnud avalikke huve ja isiku perekonnaelu kaitse vajadust mõistlikult tasakaalustada ning on lubanud tekitada olulisi keskkonnahäiringuid, siis on tegu artikli 8 rikkumisega.[9] Samuti võib rikkumisele viidata kehtivate riigisiseste õigusaktide või kohtulahendite täitmata jätmine.[10]

Tänapäevase moodsa ühiskonna juurde kuuluvate käitiste ja taristu mõjud on toonud Euroopa Inimõiguste Kohtu ette arvukalt vaidlusi just EIÕK artikli 8 vaatepunktist. Inimõiguste kaitse aspektist on tähtis nii avaliku võimu tegevus vastukäivate huvide tasakaalustamisel negatiivse mõjuga tegevuse lubamisel kui ka hilisema järelevalve käigus. Euroopa Inimõiguste Kohus kui rahvusvaheline kohus sekkub nendesse kaalutlusotsustesse ilmselgete rikkumiste korral. Nii on kohus oma lahendites sageli möönnud, et riikidel on vastandlike huvide tasakaalustamisel teatav kaalutlusruum. Asjaoludest sõltuvalt võib kaalutlusruum kujuneda suhteliselt avaraks. Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika mitmekesisust artikliga 8 hõlmatud teemade puhul näitab kasvõi järgnev kaasuste palett, mis hõlmab väga erinevat tüüpi ja eri allikatest pärit keskkonnahäiringuid. Põhimõtteliselt võivad kõik need häiringud teatud asjaoludel rikkuda perekonnaelu ja kodu puutumatust.

Näiteks müra, sealhulgas lennujaamade kasutamisest lähtuva müra kohta on Euroopa Inimõiguste Kohus märkinud, et kui riik on leidnud tasakaalu avalikes huvides tegutseva lennujaama tööd piiravate reeglite ja kaasnevast mürast mõjutatud isikute õiguste vahel, siis ei ole artiklit 8 rikutud. Seejuures arvestas kohus, et kaebajate kinnisvara hinnad ei olnud vaidlusaluste mõjude tõttu langenud, mis võimaldas kaebajatel hõlpsalt ka elukohta vahetada, müra üle kaebas ainult

väike osa mõjutatud inimestest ja öised lennud on majanduslikult väga vajalikud.[11] Artikli 8 rikkumine pole näiteks ka ilutulestiku lubamine.[12]

Seevastu ööklubidest pärinev öine müra või muu sarnane müra (nt arvutiklubi) ja riigi passiivsus kehtestatud reeglite järgimise tagamisel võib tuua kaasa artikli 8 rikkumise.[13] Erinevalt lennujaama kasutamisest lähtuvast mürast on Euroopa Inimõiguste Kohus pidanud artikli 8 rikkumiseks teatud juhtudel liiklusmüra.[14] Tuulegeneraatoritest pärit müra ja labade varjutusi pole kohus seni artikli 8 rikkumiseks pidanud,[15] samuti mitte kaevandusmüra olukorras, kus kaebaja elas tööstuspiirkonnas.[16]

Kõrgepingeliinidega seoses on Euroopa Inimõiguste Kohus leidnud, et pole tõendatud, et tugev elektromagnetväli kahjustab eraelu.[17] Kõrgepingeliine puudutavaid kaebusi on ka menetluses (41892/19, 41893/19, Thibaut *vs.* Prantsusmaa). Samamoodi ei ole mobiiltelefonide kasutamiseks vajalikud mastid inimese kodu läheduses viinud artikli 8 rikkumise tuvastamiseni.[18] Seevastu võib prügimäest lähtuv hais tähendada artikli 8 rikkumist,[19] nagu ka jäätmeveo korraldamata jätmine.[20]

Perekonnaelu puutumatuse rikkumise on Euroopa Inimõiguste Kohus mitmel korral tuvastanud juhtumite puhul, mil inimesele pole olnud kättesaadav teave ohtliku tegevuse kohta ja seda vähendavate või vältivate meetmete kohta. Inimesel on enda perekonda ja eraelu puutumatust raske kaitsta, kui tal ei ole keskkonnaohtliku tegevuse kohta piisavalt teavet.[21] Konventsiooni järgimiseks tuleb seetõttu luua teabe saamise võimalused.[22]

Täiendava nüansina võib ka tegevusega kaasnevate keskkonnamõjude hindamata jätmine, ebapiisav mõjude või riskide hindamine või ka ebapiisav järelevalve tegevuse üle olla artikli 8 rikkumise aluseks.[23] Järelikult saab materiaalsete õiguste rikkumiste kõrval paigutada artikli 8 kaitsealasse ka menetluslike õiguste rikkumisi.

EIÕK artiklit 8 puudutav kohtupraktika kinnitab, et lisaks riigi kohustusele mitte sekkuda isiku õigustesse on riigil ka positiivne kohustus kehtestada reeglid ja jõustada nende täitmist. Peale selle tuleb riigil kehtestatud reegleid jõustada eraisikute suhtes selleks, et keskkonna kõrval kaitsta isikute õigusi, tagades seejuures juurdepääsu keskkonnateabele ja võimaluse avaliku võimu aktiivsele kaitsele keskkonnahäiringute vastu.

Inimõiguse kaitse, muu hulgas EIÕK artikli 8 kaudu keskkonna kaitsmine, on piiratud konkreetse isiku õiguste kaitsega. Omakorda peab häiringul olema EIÕK artikli 8 rikkumiseks isiku või tema vara suhtes vahetu ja oluline mõju,[24] ehkki ettevaatuspõhimõtte kaudu võib selles olla lähenemine paindlik.

Senise loodusliku keskkonna kui sellise kaitset ei ole Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas peetud perekonnaelu alla kuuluvaks.[25] Kohus on leidnud, et isegi kui eeldada, et arendus kahjustab looduslikku keskkonda, ei ole kaebaja näidanud, et väidetav kahju lindudele ja teistele kaitstavatele liikidele on selline, et see otseselt mõjutab kaebaja enda õigusi, mis tulenevad EIÕK artiklist 8. Ühtlasi ei ole artikliga 8 hõlmatud kultuuriväärtuste kaitse.[26]

2.3. Omandi kaitse

EIÕK lisaprotokolli nr 1 artikli 1 lõikes 1 on sätestatud, et igal füüsilisel ja juriidilisel isikul on õigus kasutada oma omandit segamatult. Kelleltki ei tohi võtta tema omandit muidu kui avalikes huvides ja seaduses ettenähtud tingimustel ning rahvusvahelise õiguse üldpõhimõtteid järgides. Lõikes 2 on lisatud, et eelnev ei piira mingil viisil riigi õigust vajaduse korral kehtestada seadusi vara üldistes huvides kasutamise kontrollimiseks või maksude, maksete või trahvide tasumise tagamiseks. Ehkki selleski artiklis ei ole mainitud keskkonnakaitset, seostuvad omand kui põhiõigus ja inimõigus ning keskkond mitmel moel. Keskkonda kaitstes võidakse avalikes huvides piirata omandi kasutamist, ent teisalt, ühe isiku õigusi see kaitseb ja teise omasid piirab.

Euroopa Inimõiguste Kohus ei ole pidanud omandiõiguse rikkumiseks kaevandustegevuse piiramist, mida on tehtud looduskaitselistel põhjustel[27] ega ehitamise keelamist[28] , kuna tänapäeva ühiskonnas on keskkonnakaitsel järjest suurem tähendus ja riigil tuleb leida erinevate huvide vahel kohane tasakaal. Nagu EIÕK artiklit 8 puudutava kohtupraktika puhul nii võimaldab Euroopa Inimõiguste Kohus riigisisestele asutustele ka siin teatud kaalutlusruumi, millesse rahvusvaheline kohus ei sekku muidu kui ainult ilmselgete vigade korral.

Euroopa Inimõiguste Kohus on ka leidnud, et isiku omandiõigust pole rikutud, kui riik on sekkunud tema omandisse selleks, et tagada Euroopa Liidu õigusest tulenevate keskkonnakaitsenormide täitmine.[29] Samas on lubatud üksnes eesmärgipärased piirangud. Kohus tuvastas omandiõiguse rikkumise juhtumi puhul, mil polnud leitud tasakaalu avalike ja erahuvide vahel ning keelati kinnisvaraarendus selleks, et ala

oleks võimalik metsastada. Kohus leidis, et riik ei olnud uurinud, kuidas oli olukord asjaomasel maa-alal aastakümnete vältel kujunenud, ja tulnuks hinnata, kas ala on üldse võimalik metsastada. Seetõttu ei olnud maaomanike õigused kohaselt kaitstud ja neil ei olnud võimalik saada ka hüvitist.30

Omandi võõrandamise korral, sealhulgas siis, kui võõrandatakse looduskaitse eesmärkidel, on tähtis see omand omanikule hüvitada. Euroopa Inimõiguste Kohus on leidnud, et omandi võõrandamine ja maaüksusel olnud hotelli lammutamine näiteks ranniku kaitseks on lubatav, kuid selle eest tuleb maksta omanikule hüvitist. 31 Hüvitise maksmisel on riigil kaalutlusruum, ent ilma hüvitiseta jätmine peab olema põhjendatud eriliste asjaoludega.32

Omandiõigust ei rikuta ühtlasi olukorras, kui isik on eksinud keskkonnakaitsereeglite vastu (nt ehitanud maja metsa, kuhu normid ei võimalda maja ehitada). Riigil tuleb tagada keskkonnakaitsenormide rakendamine ja nende ees ei saa anda eelist isegi omandiõigusele.33 Kuid ka omandit tuleb riigil kaitsta keskkonna kaudu levivate äärmuslike mõjutuste eest.34 Peamiselt püüabki Euroopa Inimõiguste Kohus juhtumeid lahendades hinnata, kas avalikke ja erahuve kaaludes on leitud nende mõistlik tasakaal. Seejuures on kohus korduvalt toonitanud, et keskkonnal ja selle kaitse vajadusel on üha suurem tähendus.

Omandiõiguse rikkumine ei pruugi olla seotud üksnes mõne mõjutatud kinnisasjaga: riivatud omand võib olla ka muu varaline positsioon. Omandi ebaproportsionaalse riive on Euroopa Inimõiguste Kohus tuvastanud näiteks olukorras, kus valitsusväline keskkonnakaitseorganisatsioon pidi ilma kaaluka põhjuseta maksma kinni tuumajaama käitava ettevõtte õigusabikulud olukorras, kus keskkonnaorganisatsioon oli vaidlustanud tuumajaama tegevuse.35

2.4. Menetluslikud õigused

EIÕK mitu artiklit puudutavad menetlusõigusi, mis on tähtsad ka keskkonnakaitses. Need õigused on teiste seas juurdepääs kohtule (art 6) ja sõnavabadus (art 10).

On üsna selge, et kui puudub teave või võimalus pöörduda enda õiguste kaitseks kohtu poole, siis pole võimalik kaitsta ka enda materiaalseid (inim)õigusi. Kui kohtusse pöördumine on ebamõistlikult piiratud, siis võib see tähendada EIÕK artikli 6 rikkumist. EIÕK-s ei nähta siiski ette populaarkaebust (*actio popularis*), ent isikute ühendusel võib artikli 6 alusel olla samas võimalik kaitsta oma liikmete õigusi.36

Kohtus oma õiguste tõhusaks kaitseks on vajalik, et ka kaebetähtaja puhul arvestataks probleemi olemust. Näiteks kui keegi on haigestunud vähki seetõttu, et aastakümneid tagasi pidi ta oma töös kasutama asbesti, siis peaks sellisel juhul olema võimalik lahendada vaidlus kohtu ees[37] , kuna selle tegevuse negatiivne mõju ei avaldu piisavalt ruttu. Keskkonnakaitses on üsna sage olukord, et teatud tegevuse mõju avaldub alles aastakümnete pärast või koostoimes teiste mõjuteguritega. Kohtu ette peab olema võimalik viia kogu tegevus ja kohus peab saama hinnata seda tervikuna.[38]

Euroopa Inimõiguste Kohus ei leidnud seevastu artikli 6 rikkumist olukorras, kus teave tegevusloa muudatuse kohta avaldati elektrooniliselt ning isik ei olnud seda märganud ja jättis seetõttu tegevusloa muudatuse vaidlustamata. Kohus leidis, et sellisel moel on saavutatud tasakaal soovi vahel leida viise tõhusamaks ja tänapäevasemaks halduseks ning ka asjast huvitatud isikul on niimoodi selge ja tõhus viis esitada enda seisukoht.[39]

Tegelikult kättesaadavad on üksnes need õigused, mille täitmise tagab riik. Inimesel pole erilist kasu talle soodsast haldusaktist või kohtuotsusest, mida ei täideta ja mille täitmist riik ka ei nõua ega taga. Kui kohtuotsust ei täideta, siis rikutakse sellega EIÕK artiklit 6.[40] Vajaduse korral tuleb inimesele anda õigusabi.[41]

Ehkki keskkonnakaitse ja sõnavabaduse seos pole tavaliselt just vahetu, on see seos teatud olukordades üsna ilmselge. Artikli 10 kaitsealasse kuulub olukord, mil isik on avaliku kampaaniaga vastu näiteks mõne suurkorporatsiooni tegevusele. Euroopa Inimõiguste Kohus on leidnud, et demokraatlikus ühiskonnas peab isegi väikestel organisatsioonidel olema võimalik tõhusaks tegevuseks ning ka nn peavoolust erinevad seisukohad edendavad avalikku arutelu juhul, kui need avaldavad üldsust huvitavat teavet või kajastavad enda ideid.[42]

2.5. Kliimakaebused

Euroopa Inimõiguste Kohtule keskkonnaga seotud huvide kaitse nimel esitatud kaebustes on eespool kirjeldatud EIÕK-st tulenevatele õigustele tuginemine saanud juba tavaliseks. Uudisena on aga kohtusse jõudnud kliimamuutust puudutavad kaebused, mis on ühtaegu nii loogilised kui ka küsimusi tekitavad (nt Duarte Agostinho jt *vs*. Portugal ja 32 muud riiki (nr 39371/20), Verein KlimaSeniorinnen Schweiz jt *vs*. Switzerland (nr 53600/20), neid lisandub teisigi). Riikide vastu kohtusse minek on mõistlik ja arusaadav, kui lähtuda sellest, et kliimamuutustega

võitlemiseks ongi vajalik paljude riikide üheaegne, koordineeritud ning järjepidev tegevus. Samuti on selge, et kliimamuutused mõjutavad inimõiguste kaitset.[43]

Kliimamuutused võivad tuua inimestele kaasa drastilisi ja raskesti talutavaid mõjutusi, mis puudutavad ka nende õiguste teostamist. Seega on EIÕK justkui õige rahvusvaheline õigusakt ja Euroopa Inimõiguste Kohus justkui õige institutsioon, kuhu pöörduda eeldusel, et menetlus- ja vorminõuded selleks on täidetud, sealhulgas on ammendatud riigisisesed õiguskaitsevahendid. Siiski on vähemasti küsitav, kas kliimamuutustega võitlemine mahub EIÕK-ga tagatava kaitse piiresse.[44]

Erinevates riikides on kohtud juba avaldanud erinevaid seisukohti. Näiteks on Hollandi kohtud leidnud *Urgenda* kaasuses, et Holland rikkus kasvuhoonegaaside vähendamise kavandamisel eesmärke seades just EIÕK artiklitest 2 ja 8 tulenevat riigi hoolsuskohustust teha oma adekvaatne osa kasvuhoonegaaside vähendamiseks.[45] Seevastu leidis Norra Ülemkohus, vaagides teatud naftatootmislube puudutavas kaasuses kliimamuutustele tuginevaid argumente, et sellised load ei saa EÕIK artiklites 2 ja 8 sätestatud kaebajate õigusi rikkuda, kuna nende lubade võimalikku mõju ei peetud otseseks ega vahetuks.[46]

Ühtlasi on riikide olukorrad näiteks kasvuhoonegaaside vähendamisel ja vajalike tegevuste puhul eelduslikult erinevad, mistõttu võib kahelda selles, kui suur praktiline mõju oleks Euroopa Inimõiguste Kohtu otsusel, milles püütaks kliimamuutustega seotud vaieldamatult väga keerulist olukorda lahendada üldiselt, st ilma täpselt sisustamata sellega, mida tuleks kindlal riigil teisiti teha. Teisalt ei pruugi olla Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika rakendamine riigisiseses kohtus seoses kliimakaebustega välistatud ka praegu.[47]

Kui Euroopa Inimõiguste Kohus leiab, et riigid on kliimamuutustega seoses rikkunud EIÕK mõnd artiklit, on selle otsuse kaal kindlasti suur. Sellisel juhul tähendaks kliimamuutustega võitlemise abinõude kehv või aeglane rakendamine inimõiguste rikkumist: seejuures ei ole isegi kuigi oluline, millise artikli rikkumine tuvastataks. Lähitulevik annab vastuse küsimusele, kas EIÕK kaitse laieneb kliimamuutuste vastu võitlemiseks vajalikele tegevustele või on EIÕK laiendava tõlgendamise piir juba käes.

2.6. Vahekokkuvõte

Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika on keskkonnaga seotud küsimustes üsna mitmekesine ja tema osa inimõiguste edendamisel seoses keskkonnaga on olnud kaalukas. Kriitiliselt võib küll küsida, kas ja kui suures ulatuses suudab see kohus mõjutada riikide materiaalset keskkonnaõigust, kui ta jätab neile ulatusliku kaalutlusruumi: rikkumise vältimiseks piisab üldjuhul sellest, kui riik näitab, et on püüdnud leida vastandlike huvide vahel tasakaalu. Teisalt on keskkonnaga seotud vaidlused keerulised ja tehnilised ning neile lahenduse leidmine ei sõltu üksnes sellest, kas kohus leiab rikkumise või mitte. Isegi, kui kohus õiguste rikkumist ei tuvasta, võivad kohtu põhjendused omada laiemat mõju.

Kahtluseta mõjutab Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika riigisiseste kohtute praktikat ja selle kaudu keskkonnakaitset liikmesriikides. Enamasti tuleb keskkonnavaidluse lahendamiseks samal ajal rakendada kehtivaid keskkonnakaitsenorme ja kõrvaldada tekkinud saastus või vältida selle edasist tekkimist. Seega on väga sageli vajalik, et osalised ja võimuharud teeksid oma käitumises märgatavaid muudatusi, või on vajalik muudatus ühiskonnas endas. Seda arvestades võiks Euroopa Inimõiguste Kohtu senist järjekindlat evolutsioonilist kohtupraktika arendamist pidada heaks taktikaks, et jõuda ajapikku ühiskondliku kokkuleppeni selles, milline on inimõigusi austav keskkonnakaitse tase teatud riigis.

Kuna EIÕK alusel ei ole kehtestatud keskkonnaõiguse materiaalseid norme, siis ei ole Euroopa Inimõiguste Kohtul head võimalust kontrollida riigi tegevuse sisu, st vastavust materiaalsetele keskkonnakaitsenormidele. Mõistagi on oht, et jäädes kinni senisesse kohtupraktikasse ning jättes riikidele väga ulatusliku sisulise kaalutlusruumi, tegeleb Euroopa Inimõiguste Kohus peamiselt menetluslike küsimustega ja menetluslike õiguste kaitsega. Samal ajal on kiiresti tähelepanu vajavaid ja riigipiire ületavaid keskkonnaküsimusi väga palju.

Kliimamuutuste kõrval on näiteks vähemalt sama tähtis loodusliku mitmekesisuse vähenemine ning sellega kaasnevad muutused keskkonna pakutavate ja inimestele hädavajalike teenuste puhul.[48] Pidades aga silmas Euroopa Inimõiguste Kohtu rolli ning tema praktikat keskkonnaküsimustes, on igati alust eeldada, et kohtul tuleb tegeleda laia ringi keskkonnaküsimustega – sealhulgas kliimamuutustega seotud probleemidega – tulevikuski ja korduvalt.[49] Selliselt areneb ja saab selgemaks ka inimõiguste ja keskkonna seos.

- [1]Müllerova, H. Environment Playing Short-handed: Margin of Appreciation in Environmental Jurisprudence of the European Court of Human Rights. – Review of European Community and International Environmental Law 2015/24 (1), lk

83−92.

- 2EIK, 36022/97, Hatton jt vs. Suurbritannia, 08.07.2003, p 96.
- 3Kuurberg, M. Õiglase tasakaalu leidmine keskkonnaaspektidega seotud kohtuasjades. Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika. – Juridica 2020/6, lk 493.
- 4Marinkas, G. The Right to a Healthy Environment as a Basic Human Right – Possible Approaches Based on the Practice of the Human Rights Mechanisms, with Special Regard to the Issues of Indigenous People. – Journal of Agricultural and Environmental Law 2020/29, lk 134.
- 5EIK, 48939/99, Öneryıldız vs. Türgi, 30.11.2004, p-d 91−94.
- 6EIK, 15339/02, Budayeva jt vs. Venemaa, 20.03.2008, p-d 128−130, p 158-159; EIK, 14350/05, Özel jt vs. Türgi, 17.11.2015, p-d 188−189.
- 7EIK, 36022/97, Hatton jt vs. Suurbritannia, 08.07.2003, p 98; EIK, 16798/90 Lopez Ostra vs. Hispaania, 09.12.1994, p 51; EIK, 55723/00, Fadeyeva vs. Venemaa, 09.06.2005, p 92 jj; EIK, 59909/00, Giacomelli vs. Itaalia, 02.11.2006, p 78 jj; EIK, 30499/03, Dubetska jt vs. Ukraina, 10.02.2011.
- 8EIK, 16798/90 Lopez Ostra vs. Hispaania, 09.12.1994.
- 9EIK, 55723/00, Fadeyeva vs. Venemaa, 09.06.2005, p-d 128−134; EIK, 19234/04, Băcilă vs. Rumeenia, 30.03.2010; EIK, 53157/99, 53247/99, 56850/00, 53695/00, Ledyayeva jt vs. Venemaa, 26.10.2006, p 110.
- 10EIK, 46117/99, Taşkın jt vs. Türgi, 10.11.2004, p 113 jj; EIK, 42488/02, Dzemyuk vs. Ukraina, 04.09.2014.
- 11EIK, 36022/97, Hatton jt vs. Suurbritannia, 08.07.2003, p-d 119−129; EIK, 9310/81, Powell ja Rayner vs. Suurbritannia, 21.02.1990, p 41 jj; EIK, 3675/04 23264/04, Flamenbaum jt vs. Prantsusmaa, 13.12.2012.
- 12EIK, 24202/10, Zammit Maempel vs. Malta, 22.11.2011.
- 13EIK, 4143/02, Moreno Gómez vs. Hispaania, 16.11.2004; EIK, 23383/12, Cuenca Zarzoso vs. Hispaania, 16.01.2018; EIK, 43449/02, 21475/04, Mileva jt vs. Bulgaaria, 25.11.2010.
- 14EIK, 2345/06, Deés vs. Ungari, 09.11.2010; EIK, 38182/03, Grimkovskaya vs. Ukraina, 21.07.2011; EIK, 50474/08, Bor vs. Ungari, 18.06.2013.
- 15EIK, 37664/04, Fägerskiöld vs. Rootsi, 26.02.2008.
- 16EIK, 61654/08, Martinez Martinez ja María Pino Manzano vs. Hispaania, 03.07.2012.
- 17EIK, 23225/05, Calancea jt vs. Moldova, 06.02.2018.
- 18EIK, 42756/02, Luginbühl vs. Šveits, 17.01.2006; EIK, 32015/02, Gaida vs. Saksamaa, 03.07.2007.
- 19EIK, 6586/03, Brânduse vs. Rumeenia, 07.04.2009.

- 20EIK, 30765/08, Di Sarno jt vs. Itaalia, 10.01.2012.
- 21EIK, 116/1996/735/932 Guerra jt vs. Itaalia, 19.02.1998, p-d 58−60; Roche vs. Suurbritannia, 19.10.2005; EIK, 52806/09, 22703/10, Vilnes jt vs. Norra, 05.12.2013; EIK, 60908/11, 62110/11, 62129/11, 62312/11, 62338/11, Brincat jt vs. Malta, 24.07.2014.
- 22EIK, 21825/93, 23414/94, McGinley ja Egan vs. Suurbritannia, 09.06.1998.
- 23EIK, 67021/01, Tătar vs. Rumeenia, 27.01.2009; EIK, 59909/00, Giacomelli vs. Itaalia, 02.11.2006; EIK, 30499/03, Dubetska jt vs. Ukraina, 10.02.2011.
- 24EIK, 12853/03, Ivan Atanasov vs. Bulgaaria, 02.12.2010, p 75.
- 25EIK, 41666/98, Kyrtatos vs. Kreeka, 22.05.2003, p-d 52−53.
- 26EIK, 6080/06, Ahunbay jt vs. Türgi, 29.01.2019.
- 27EIK, 12033/86, Fredin (nr 1) vs. Rootsi, 18.02.1991.
- 28EIK, 12742/87, Pine Valley Developments Ltd jt vs. Iirimaa, 29.11.1991.
- 29EIK, 44460/16, O'Sullivan McCarthy Mussel Development Ltd vs. Iirimaa, 07.06.2018.
- 30EIK, 46372/99, Papastavrou jt vs. Kreeka, 18.11.2004.
- 31EIK, 37451/97, N. A. jt vs. Türgi, 09.01.2007.
- 32EIK, 1411/03, Turgut jt vs. Türgi, 08.07.2008; EIK, 34044/02, Depalle vs. Prantsusmaa, 29.03.2010; EIK, 34078/02, Brosset-Triboulet jt vs. Prantsusmaa, 29.03.2010.
- 33EIK, 21861/03, Hamer vs. Belgia, 27.11.2007.
- 34EIK, 3401/09, Dimitar Yordanov vs. Bulgaaria, 06.09.2018.
- 35EIK, 31678/17, National Movement Ekoglasnost vs. Bulgaaria, 15.12.2020.
- 36EIK, 49230/07, L'Érablière asbl vs. Belgia, 24.02.2009.
- 37EIK, 52067/10 41072/11, Howald Moor jt vs. Šveits, 11.03.2014.
- 38EIK, 29878/09, Karin Andersson jt vs. Rootsi, 25.09.2014.
- 39EIK, 19732/17, Stichting Landgoed Steenbergen jt vs. Holland, 16.02.2021.
- 40EIK, 6854/07, Apanasewicz vs. Poola, 03.05.2011; EIK, 25680/05, Bursa Barosu Başkanlığı jt vs. Türgi, 19.06.2018.
- 41EIK, 68416/01, Steel ja Morris vs. Suurbritannia, 15.02.2005.
- 42EIK, 68416/01, Steel ja Morris vs. Suurbritannia, 15.02.2005; EIK, 57829/00, Vides Aizsardzības Klubs vs. Läti, 27.05.2004.
- 43Vt ka Boyle, A. Climate Change, Sustainable Development, and Human Rights. – Kaltenborn, M. et al. (toim). Sustainable Development Goals and Human Rights (Interdisciplinary Studies in Human Rights, 5). Springer 2020, lk 171–187.

- 44Selle kohta kahtlevalt: Kuurberg, M. Õiglase tasakaalu leidmine keskkonnaaspektidega seotud kohtuasjades. Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika. – Juridica 2020/6, lk 506.
- 45Hoge Raad der Nederlanden. 19/00135, 20.12.2019. – https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:HR:2019:2006&showbutto (27.08.2021).
- 46Noregs Høgsterett. HR-2020-2472-P, 22.12.2020. – https://www.domstol.no/globalassets/upload/hret/decisions-in-english-translation/hr-2020-2472-p.pdf (09.01.2022).
- 47Kelleher, O. A critical appraisal of Friends of the Irish Environment v Government of Ireland. – Review of European, Comparative and International Environmental Law 2021/30, lk 143.
- 48Woods, K. The State of Play and the Road Ahead. – Akande, D. et al. (toim). Human Rights and 21st Century Challenges. Oxford: Oxford University Press 2020, lk 298–299.
- 49Vt kliimaküsimuste kohta nt Braig, K. F., Panov, S. The Doctrine of Positive Obligations as a Starting Point for Climate Litigation in Strasbourg: The European Court of Human Rights as a Hilssheriff in Combating Chimate Change? – Journal of Environmental Law and Litigation 2020/35, lk 296–297.